

G. GÜRKAN ÖZTAN

TÜRKİYE'DE ÇOCUKLUĞUN POLİTİK İNŞASI

Üçüncü Baskıya Önsöz

Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası ilk çıktığından bugüne hem akademik araştırma yapan meslektaşlarımdan hem de Türkiye’nin yakın tarihine meraklı okurlardan ilgi gördü. Bu kulvarda yeni araştırmalara imza atıldı, elinizdeki çalışma ile diyaloga geçen çok sayıda metin kaleme alındı. Böylece çocuklara yönelik hazırlanan materyallerin salt edebi ve pedagojik analizinin ötesine geçildi; tarihsel ve toplumsal bağlamı öne çıkarıldı. Özellikle son yıllarda yaşanan siyasal ve sosyal gelişmeler konunun güncelliğini koruduğunu bir kez daha gözler önüne seriyor ve çocukluğun politik sosyalizasyonuna disiplinlerarası bir yöntem ve eleştirel bir gözle bakmanın gerekliliğini kanıtlıyor. Zira koşullar ve aktörler değişmekle birlikte, çocukluğu ve çocukları kendi özgün karakteristiği bağlamında ele almak yerine onları politik bir projenin nesnesi olarak görmeyi tercih eden bakış açısı kendini yeniden üretiyor. Tüm bu faktörler beni yıllar sonra yeniden çocukluk, gençlik ve eğitim üzerine düşünmeye, farklı dönemlere ve farklı bir literatüre bakmaya teşvik ediyor. Yalnızca egemen söylemi ve resmi politikaları değil; eleştirel perspektiflerin eğitim sistemine ve çocuklara yönelik yaklaşımlarını Türkiye tarihinin belirli başlı olayları ile birlikte analiz etme gereği konusunda uyarıyor. Umarım yakın zamanda üzerinde çalışmaya başladığım yeni kitap ile bu serüveni çok partili yaşamın dönüm noktalarını içerecek biçimde sürdürme olanağı bulurum.

Kitabın ilk baskısı raflara çıktığında günümüzün çocukluk deneyimlerini ancak belirli bir mesafeden gözlemleyebiliyordum. Üçüncü baskı sizlerle buluşurken, bu “mesafe” ortadan kalktı ve artık ebeveyn olarak kendi deneyimlerimi ve tanıklıklarımı biriktirmeye başladım. Bu emsalsiz duyguyu bana yaşatan, çalışmalarına desteğini esirgemeyen eşim Burcu’ya, minik Devrim Çınar’a ve beni her zaman cesaretlendiren emektar anne ve babama çok teşekkür ediyorum.

İstanbul, 2019

Giriş

Çocukluk, salt biyolojik bir kategori değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal bir tahayyüldür; tarihsel serüveni boyunca ekonomik, sosyo-kültürel ve politik düzlemde farklı şekillerde algılanmış ve kavramsallaştırılmıştır. Tüm coğrafyaları kapsayan tek bir çocukluk anlayışı olmadığı gibi çocukluk özelinde lineer bir çocuk imajından söz etmek de olanaksızdır. Jacques Gelis’in vurguladığı gibi, aynı zaman zarfında ve hatta aynı toplumda birbiri ile çelişen farklı çocukluk imgelerinin ve tecrübelerinin varlığı kolaylıkla tespit edilebilir. Bugünkü anlamı ile “çocukluğun keşfi” ya da bir başka deyişle “inşası”, modernitenin bir ürünü olmakla birlikte, mevcut paradigmadaki değişimin ve sürekliliğin izleri, ancak pre-modern çağa dair tarihi bilgilerin ve analizlerin göz önüne alınması ile mümkündür. Özellikle erken Ortaçağ’a ilişkin belge ve bilgi noksanlığına rağmen sosyal tarih alanındaki kapsamlı çalışmalar, sözü edilen analiz sürecini görece kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda, bugün için daha çok sosyo-ekonomik tarih çalışmaları kapsamında çocukluk meselesine yoğunlaşan akademik faaliyetlerin iki farklı yaklaşımdan beslendiği ifade edilmelidir. İlk yaklaşım, kültürel ve belirli ölçüde siyasal yapıların çocukların yaşamlarına, formasyonlarına ve toplumdaki çocukluk algısına etkisini temel almaktadır. İkinci yaklaşım ise biyolojik özelliklerin, çocuk gelişimini ve yetişkinlerin çocuklarla kurduğu ilişkiyi ağırlıklı olarak etkilediği varsayımından yola çıkmaktadır. Hal böyleyken çocukluk tarihi ile annelik tarihini birlikte düşünmenin “kaçınılmazlığı”na ve “gerekliliği”ne atıf yapılmaktadır. Çocukluğu, sadece soy / aile temelli araştırmaların içeri-

sinde irdeleme eğilimi, bilhassa bu kaynaktan beslenmektedir. Her iki yaklaşımın kullandığı temel kaynaklar da farklılık arz etmektedir. Çocukların gündelik yaşamına ve kültürel / siyasal biçimlenişine odaklanan çalışmalar, çocuk edebiyatına, dergilerine, günlüklere, otobiyografilere ve pedagoji kitapları dâhil birçok yazılı / görsel malzemeye bakarken, konuya soy / aile paradigmasından yaklaşan araştırmacılar, özellikle insan ve aile davranışları gibi modellemelere başvurmaktadır.¹ Bu çalışmada kaygı, çocukluğun politik inşası sürecini analiz etmek olduğundan daha çok ilk yaklaşıma uygun bir metodoloji izlenecektir. Ancak not etmekte fayda var; bu tercihin, ele alınan dönemdeki tüm çocukluk anlayışlarını ve deneyimlerini keşfetmede tek başına yeterli olduğu iddiası elbette savunulmamaktadır.

Modernitenin çocukluk algısı, yalnızca çocuğa ilişkin bir belirlenim değil aynı zamanda yetişkinliğe dair bir konumlandırma / sınıflandırma ve anlamlandırma yöntemidir. Başka deyişle modern çocukluk paradigması, bir yönden de modern yetişkinliğin sınırlarını çizen, yaşamın rutin akışını değiştiren bir tahayyül biçimidir. Çocuklar için hazırlanan hiçbir metin, sadece ve sadece çocuklara hitap etmez; aynı zamanda onların yetişmesinden sorumlu olanlara açık ya da örtülü mesajlar gönderir. Geniş ailelerden çekirdek ailelere geçişle ve zikredilen geçişin “politik bir anlam” a tekabül etmesiyle birlikte bahsi geçen mesajların içeriği ve pratiğe yansımaları da yavaş yavaş değişmiştir.

Aileye günümüzde atfedilen sorumluluk ve görevlerin ilk belirgin izlerine, büyük ölçüde çocukluğun “keşfedilmesi” ile birlikte rastlanmıştır. Aydınlanma döneminin rasyonalizmi ve pozitivist akımın belirleyiciliği ile buna mukabil yer yer romantizmden beslenen milliyetçiliğin ulus-devletleşme sürecindeki hegemonyası, “yeni çocuk” ve “yeni yetişkin” in ortaya çıkmasında ve itaat ilişkilerindeki referansların görece değişmesinde etkili olmuştur. Sanayileşme ve kapitalizmin etki alanını genişletmesi ile birlikte istihdam politikalarındaki köklü değişim, kentlerde çocuk emeğinin sınır tanımayan sömürsü, iktisadi rasyonalizmin “asri bir model” olarak ev içine uygulanmaya başlaması, okur-yazarlığın gündelik ilişkileri kapsar şekilde önem kazanması, okullaşma oranındaki artış, bilhassa ilköğretimin ulus-devletin etkin ideolojik araçlarından biri olarak hem seküler hem de mecburi bir şekilde yaygınlaşması, “modern çocukluk” ve “modern yetişkinlik” inşasının ana yönünü belirleyen somut gelişmelerdir. Aries’in altını çizdiği gibi “standartlaşmayı” amaçlayan modern eğitim ve Postman’ın dillendirdiği üzere kapitalist matba-

1 Bu konuda bkz. H. Cunningham, “Histories of Childhood”, *The American Historical Review*, cilt 103, no. 4, Ekim 1998, s. 1195, 1196.

anın hızlı gelişimi, Latincenin ve kısmen diğer “kutsal diller”in eski önemini yitirmesi ve ulusal dillerin “canlanması”, okur-yazar kültürünün yeni formunu oluşturması, çocuklar ile yetişkinlerin konumlandırılmasında yeni bir çığır açmıştır. Kuramsal olarak egemenliğin tanrısal ve soya bağlı kaynaklardan kopartılarak dünyevileştirilmesi ve “millet iradesi”yle özdeşleştirilmesi, çocuğa yönelik eğitim-öğretim anlayışını kökten değiştirmiş; değişim zamanla pratiğe de yansımış; çocukları, ulus-devletin arzu edilmiş yurttaşları olarak yetiştirmek, devlet politikalarının merkezine yerleştirilmiştir. Değişen ordu düzeni ve örgütlenme felsefesi ile eğitim kurumları arasında kurulan analogi, okullarda hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin tekbiçimli görünüm arz etmesini neredeyse zorunlu hale getirmiştir. Üniforma ve üniformize tavırlar, giderek belirginleşen sınıfsal farkları gizleyecek “sihirli bir çözüm yolu” olmuştur. Benzer bir şekilde okullardaki disiplin ve itaat anlayışı, birebir uygulamaya yansımaya da –ilkesel bağlamda– büyük ölçüde ordudaki emir-komuta usulüne uygun olarak yeniden formüle edilmiştir. Ulus-devletin milletin geleceğinin “teminatı” olarak gördüğü çocuklar, küçük yaştan itibaren sosyo-kültürel motiflerin yanı sıra, çeşitli dozlarda milliyetçi endokrinasyon araçlarının etkisi ve disiplini altında büyütülmüştür. Çekirdek aile formundaki orta sınıf temelli “milli aileler”, çocuklarını okullara yönlendirirken ya da yönlendirme ile mükellef kılınırken, okullar da öğrencilerini ekseriyetle ulusal pazarlara, ordulara ve diğer “yurttaşlık vazifelerine” hazırlamıştır.

Çocukluğun sosyo-kültürel ve politik tarihi, aynı zamanda toplumsal cinsiyet bağlamında hegemon söylemin ve alternatiflerinin öngördüğü rol dağılımını inceleyebilmek için bulunmaz bir fırsattır. Kadınlardan ve erkeklerden ebeveyn olarak beklenen davranış örnekleri ve “terbiye edici vasıflar” tarihsel perspektifte değişim gösterir. Modern çağda, genelde ebeveynlik çerçevesinde, özelde ise “ideal annelik-babalık” bağlamında hane içi davranışlardan vatandaşlık eğitimine kadar uzanan bir yelpazede rasyonelleştirilmiş, görece “yeni” ve “makbul” formlar yaratılmıştır.² Elbette bu formların yaygınlığının artması ise ülkeden ülkeye, hatta aynı ülke içinde bölgeden bölgeye farklılık arz etmiştir. Sınıfsal konumlar, farklılaşmanın dinamizmine olumlu ya da olumsuz katkı yapmıştır.

Modern çocukluk paradigması, tüm ebeveyn ve çocuklara fakat özellikle de kız çocuklarına ve annelerine ilave sorumluluklar yüklemiştir. Çoğu

2 Toplumsal cinsiyet araştırmalarında “ideal baba” üzerine yapılan çalışmaların annelik rollerine ilişkin incelemelerden çok daha az yer kapladığı gerçeğini ifade etmek gerekir. Özellikle Türkçe literatürde bahsi geçen araştırmalar henüz emekleme döneminindedir.

zaman bizzat devlet iktidarı tarafından rasyonelize edilmek istenen kadının “annelik vazifesi”, ulus-devletin hâkim siyasal birim olma süreci ile birlikte, –elbette coğrafyaya göre değişim gösteren kültürel öğelere ilaveten– milliyetçi değerlerin aktarımı mekanizmalarına dâhil edilmek istenmiştir. Bu bağlamda “müstakbel anneler” olarak kız çocuklarına, küçük yaştan itibaren kendi “ıffetleri” ile “ailenin ve ulusun namusu” arasında sıkı bir bağın mevcut olduğu fikri aşılmıştır. Özellikle büyük çatışma ve kriz dönemlerinde bahsi geçen muhayyel bağ, propagandif yöntemlerle hızla militarize edilmiştir. Tüm bu süreçlerin çocuk yazınındaki etkileri ise bilhassa incelenmeye değerdir. Zira çocuk edebiyatı “iyilerin tam iyi, kötülerin tam kötü” olduğu; farklılıkların abartıldığı; verilmek istenen mesajın ise net sonuçlar aracılığı ile aktarıldığı örneklerle doludur. Bu tür eserlerin çoğuna hâkim olan ve doğallaştırılan didaktik üslup ise “otoritenin yanılmazlığı” ve “yol göstericiliği” savını alttan alta desteklemiştir.

Türkiye özelinde “yeni çocukluk” anlayışının gündeme gelmesi, 19. yüzyılın ikinci yarısına doğru hız kazanan modernleşme çabaları ve değişim rüzgârı ile paralellik arz etmiştir. Siyasal ve toplumsal yaşamda meydana gelen gelişmeler, imparatorluğun merkezlerinde “yetişkinlik” ve “çocukluk” tasavvurlarına ilişkin geleneksel yaklaşımın “görünür” yanlarını büyük ölçüde erozyona uğratmıştır. Çocukların sosyal hayatındaki dönüşüm, zaman içerisinde, edebiyattan tiyatroya, kıyafetlerden oyun mekân ve araçlarına kadar geniş bir sahayı kapsamıştır. Önce ticari ve kültürel hayatın canlı olduğu merkezlerde gerçekleşen bu dönüşüm, zaman içerisinde taşraya –tüm yönleri ile olmasa da– bir şekilde yansımaya başlamıştır. Farklı bölgelerdeki sosyo-kültürel ve ekonomik dinamikler, bahsi geçen “yansıma biçimleri”ni de şüphesiz derinden etkilemiştir.

Osmanlı coğrafyasında çocuğun, milletin ve devletin geleceğinin “garantisi” olarak görülmesi ile birlikte çocuk eğitimi ve terbiyesi, kamusal anlamda müstakil bir ilgi alanı olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal denetim mekanizmasının formel yapılanması olarak modern okulların tesisi ve çocukluğun siyasal iradeye ve onun tesis ettiği düzene uygun “arzu edilen rol ve davranışlar” ile donatılması fikri, Batı’da olduğu gibi Osmanlı-Türk modernite projesinde de bir sosyo-politik vizyon meselesi olmuştur. Sultan’a, otoritesine, “kadim düzen”e itaat ve sadakatle bağlılık ile “müstakbel mümin” olma arasındaki teorik sentez, yerini II. Meşrutiyetle birlikte nazariyede “ideal yurttaşlığa” ve özellikle Balkan Harbi esnasında milliyetçi ve militarist öğelerle donatılmış; ulusal intikam peşinde koşan “milli asker-yurttaş”a bırakmıştır.

Çocuklar ve kadınlar, Batılı örneklerde olduğu gibi, tüm bu aşamaların “gözdeleri”dir. Özellikle geçmişten kopma iddiası ile büyük değişimlerin yaşandığı süreçlerde çocuklar ve çocukluk daha da önem kazanır. Zira onların belleği, yetişkinlerden farklı olarak “eski düzen”in istenmeyen kalıntıları ile dolu değildir; “deforme” olmamıştır. Bu durum, Türkiye özelinde 1923 ve hemen sonrasında adeta bir kez daha onaylanır. Cumhuriyetin ilânı sonrasında siyasi iklimde ve sosyal yapıda yaşanan dönüşüm, rejimle özdeş kılınan “cumhuriyet çocuğu” imgesinin doğuşuna ve adım adım popülerleşmesine yol açmıştır.

Yukarıda özetlenen bakış açısı ve tarihsel sürece uygun olarak bu çalışmada, öncelikle çocukluk(lar) ve çocukluğun modern inşasından ne anlaşılacağı ifade edilecektir. Bu doğrultuda ilkin Batı’da modern çocukluk paradigmasının oluşumu, daha önceki dönem ile gösterdiği farklılıkları ifşa edecek bir biçimde ele alınacaktır. Sözü edilen amaç doğrultusunda, Batı’da Ortaçağ’da “müstakil” bir çocukluk algısının var olup olmadığına dair akademik tartışmalar kısaca aktarılacaktır. Daha sonra “modern çocuğun doğuşu”nu hazırlayan siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmelerden bahsedilecek ve Aydınlanma düşüncesinin çocukluk özelinde “kurucu” niteliğine atıfta bulunulacaktır. Bilindiği üzere, Fransız Devrimi’nin sosyo-politik iklimi ile gündeme gelen yeni yurttaşlık anlayışı içerisinde modern çocuğun inşası, günümüze kadar uzanan “ideal çocuk” tasvirinin sosyo-psikolojik zeminini tesis etmiştir. Bu bağlamda, zorunlu eğitim ile çocukluk arasında kurulan ilişki ve çocuğun “müstakbel yurttaş” olarak değer kazanması üzerinde durulduktan sonra, zaman içerisinde değişen eğitim-öğretim usullerinden özetle bahsedilecektir. Bu bölümün son kısmında ise Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve iki savaş arası dönemde çocukluğun nasıl militarize edildiğine dair ipuçları verilmeye çalışılacaktır. Despotik eğitim sistemlerinin ve çocuklara yönelik farklı militarizasyon faaliyetlerinin çocukluğun politik tarihinde kapladığı yerin tespiti, 19. yüzyılın son çeyreği ve bilhassa 20. yüzyılın ilk yarısını anlamak için hayati öneme sahiptir.

Çalışmanın aynı bölümünün ikinci kısmında, Türkiye’de çocukluğun politik inşası çerçevesinde, öncelikle, Tanzimat süreci ile gündeme gelen yeniliklerin ve arayışların çocukluk paradigmasını, çocukların yaşamını nasıl ve ne ölçüde değiştirdiği ele alınacaktır. İlk etapta, II. Meşrutiyet’in ilânına kadar olan zaman zarfında, “arzu edilen” çocukluğun genel özellikleri ve modern anlamda ilk kurumsal çabalar üzerinde kısaca durulacaktır. Sonrasında modern çocukluğun politik tarihinde, görece bir “kırılma noktası” olarak II.

Meşrutiyet’in ilânı ve “yurttaş çocuğun” inşası, eğitim-öğretim alanındaki gelişmeler ve dönemin çocuk edebiyatı göz önünde tutularak ayrıntılandırılacaktır. Bu çerçevede Meşrutiyet’in “gözde çocuğu”nun yeni siyasi otorite ile bağı ve itaat ilişkisindeki “değişim” üzerinde durulacaktır. Daha sonra, Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile yükselişe geçen Türk milliyetçiliğinin “milliyetperver çocuğu”, genel hatları ile tarif edilecek; şiddet, intikam ve etnisist karakterli milliyetçi vurgular, yine çocuk edebiyatından örnekler ile göz önüne serilecektir.

Türkiye’de çocukluğun politik inşasını irdeleme gayretindeki bu çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümleri ise erken cumhuriyet dönemi çocuk algılamalarına ve bu algılamaların izdüşümleri ile resmi / yarı resmi uygulamalara odaklanmıştır. Bu bağlamda ikinci bölümde daha çok “cumhuriyet çocuğu”na atfedilen temel özellikler ve neden bu özelliklerin seçildiği üzerine çok boyutlu bir analize teşebbüs edilecektir. Bahsi geçen başlık altında, “cumhuriyet çocuğunun medenilik ölçütleri”, “militarist hasletleri”, “iktisadi erdemleri” ve nihayetinde “fiziksel özellikleri” ve bu bahiste rasyonelleştirilmek istenen “çocuk bakımı” mevzusu üzerinde durulacaktır. Son bölümde ise, yine “cumhuriyet çocuğu”nun yetiştirilmesi özelinde öncelikle “milli pedagoji” kavramı ve içeriği tartışılacaktır. Bu eksende “otorite”ye itaat ve disiplin kavramlarının “milli pedagoji” içerisinde oynadığı kilit role farklı boyutları ile değinilecektir. Çocuğun yetiştirilmesinde önemli yer tutan cumhuriyetçi simgelerin ve etnisist parametrelerin politik inşa sürecindeki konumu, resmi kaynaklardan ve çocuk edebiyatından örnekler ile birlikte analize tabi tutulacaktır. Son olarak da stereotipler aracılığı ile “cumhuriyet çocuğunun öteki”sinin nasıl kurgulandığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Bilindiği üzere, Milli Mücadele sonrasında ulus-devlet projesini ellerine alan seçkinler, ilk andan itibaren “çocuk meselesi” ile karşı karşıya kalmıştır. Uzun süren savaş yıllarının neticesi olarak çok sayıda çocuk, yetim ve öksüz kalmış; yaygın sefaletin ve açlığın etkisi ile çocuk nüfusunun önemli bir kısmı yaşamını sürdürmekte zorlanmıştır. Tüm bunlara ilaveten sağlık hizmetlerinin ve çocuk bakımına dair temel bilgilerin noksanlığı, salgın hastalıkların ve bebek ölümlerinin önlenmesini güçleştirmiştir. Birçok Batılı örnekteki gibi, nüfusun bir “beka” ve “iftihar meselesi” olduğu cumhuriyetin ilk dönemlerinde, çoğalmanın teşviki ve çocuğun korunması başlıkları, adeta “milli bir hedef” haline gelmiştir. Resmi makamlar, “çocuk bakımı” ile ilgili olarak özellikle genç annelerin ve anne adaylarının bilinçlenmesine önem vermiş; her ne kadar ülke genelinde yaygınlaşmasa da bu konuda çok sayıda eser ba-

sılmıştır. Bu bağlamda, sağlıklı çocuk nüfusunun arttırılması ve çocuk bakımı konusunun, yeni rejimin ilk somut adımları arasında yer aldığı söylenebilir. Ayrıca savaş sonrası yoksulluğun etkisiyle, çocukların bir kısmının evsizliğe mahkûm olduğu; bir kısmının da ailelerine yardım etmek maksadı ile çeşitli işlerde çalışmak zorunda kaldığı gerçeği de hesaba katılmalıdır. Fakir çocuklar ile zengin çocuklar, taşralı çocuklar ile kentli çocuklar arasında bir nevi “cumhuriyetçi eşitlik” yaratma projesinin gerekliliği gündeme taşınmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası himayesindeki çocuk bakım yurtlarından, Çocuk Esirgeme Kurumu’na uzanan örgütlü faaliyetler genel çerçeve içinde dikkate değerdir fakat bilanço yapıldığında sonuç memnuniyet vericilikten uzaktır. Tüm bu tartışmaların ve çabaların, yalnızca yetişkinlere hitap eden yayınlar ile sınırlı kalmadığı; özellikle “edebi örüntüler” içinde farklı kaynaklardan çocuklara da yansıtıldığı tespitinden hareketle, bu çalışmada bahsi geçen konulara çocuk edebiyatından örnekler ile birlikte değinilecektir.

1923 sonrasının sosyo-politik ikliminde, nüfus ve yoksulluk meselesi dışında, soyut düzlemde, çocukluğa dair “yeni” olduğu iddia edilen bir kurulum çabasının olduğu belirtilmelidir. Cumhuriyetin ilânını takiben yeni rejimin giriştiği modernleşme ve kalkınma hamlesi içerisinde özellikle “cumhuriyetçi-vatansever çocuk” imgesinin yeri ve önemi büyüktür. Her şeyden önce cumhuriyet, yeni vücuda getirilen bir idare şekli olarak yeni nesillerin inşası ile sosyo-psikolojik bağlamda birlikte düşünülmüştür. Cumhuriyet Türkiye’inde, çocukluğun politik tahayyülü çerçevesinde öncelikli yer tutan mesele; rejimi ve inkılâpları yerleştirmek, savunmak ve yurdu, dünya ülkeleri arasında maddi ve manevi açıdan “üstün” ve “güvenli” bir mevkide konumlandırmaktır. “Cumhuriyet çocuğu”nun özelliklerini betimleyen tüm resmi / yarı resmi eserlerde ve popüler kaynaklarda, Osmanlı döneminden bu yana süreklilik arz eden anne-baba sevgisi, büyüklere saygı, dürüstlük, çalışkanlık gibi motiflerin dışında geçmiş ile kopuşu açıkça sergileyen ifadelerle sıkça rastlamak mümkündür. “Milli pedagoji” eserleri, eğitimcilere ve öğretmenlere yönelik çıkarılan sürelieler, ders kitapları ve çocuk edebiyatı, bu süreklilik ve kopuşun analiz edilebileceği temel kaynaklardan en önemlileridir. Özellikle çocuklara hitap eden edebi eserlerin³ ve elbette bu kapsamda çocuk dergi-

3 Bu bağlamda küçük bir hatırlatma yapmakta fayda var: Çocuk edebiyatı, sınırları ve içeriği itibari ile tanımlanması zor bir alandır. Bir başka deyişle hangi eserlerin çocuk edebiyatı başlığı altında mütalaa edileceği tartışmalıdır. Fakat yine de çocuk edebiyatı üzerine yapılan akademik araştırmalar dikkate alındığında, genellikle 2-14 yaş grubuna hitap eden ve içerisinde belirli kriterleri barındıran yazılı ve sözlü edebi ürünler, çocuk edebiyatı olarak nitelendirilir. Sözü edilen yaş grubunu 0-16 olarak genişleten görüşler de mevcuttur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. A. F. Bilkan, “Çocuk

lerinin⁴ küçük okuyucular için daha “çekici” olduğu hatırlandığında, sözü edilen yapıtların içerdiği mesajların politik ve sosyo-psikolojik etkilerinin materyallere ulaşabilenler üzerindeki derinliği tahmin edilebilir.⁵ Yalnız bu bahiste, özellikle sözü edilen çocuk mecmualarına taşrada ulaşmanın oldukça zor olduğu, dergilerin daha çok İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük illerde orta sınıf ailelerce satın alındığı da unutulmamalıdır.

Çocukluğun kavramsal sınırları, kolektivist kültürün içinde / onu aşmadan ve büyük ölçüde milliyetçi/kalkınmacı ideoloji tarafından cumhuriyetçi diskur ve simgeler kullanılarak belirlenmiştir. Cumhuriyet çocuğu, imparatorluktan ulus-devlete geçişin tüm “kırılğanlıklarını” üzerinde barındırmıştır. “Şarklı” olmaktan bir an önce kurtulup Batı medeniyetinin bir parçası haline gelme, bağımsızlığı tescilleme ve güvenliği konsolide etme projesinin güvencesi olarak görülen çocuklar, ulus-devlet inşası sürecinde resmi diskurun ve popüler türevlerinin gözdelelerinden biri olmuştur. Bir başka deyişle; kahramanlık ve savaşkanlıktan çalışkanlığa; dürüstlük ve doğruluktan, tutumluluk ve yerli malı kullanımına, teşvik edilen ve altı çizilen tüm özellikler, resmi ideolojinin belirleyicisi olan milliyetçilik / kalkınmacılık düşüncesi ve militarist öykünmeler ile yakından ilişkilidir. Bu çalışmada cumhuriyetin “makbul çocuğu”nun inşasında etkili olan etnisist vurgulardan militarist argümanlara, iktisadi yönelimlerden kalkınma hedeflerine, cinsiyetçi göndermelerden taşra-kent çatışmasını barındıran ifadelere kadar birçok unsur, dönemin resmi / yarı resmi kaynakları ve özellikle de çocuk edebiyatı dikkate alınarak incelenmeye çalışılacaktır. Teknik açıdan hangi metinlerin çocuk edebiyatı olduğu tartışmasına girmeden, ele alınan dönemde çocuklara “edebi” olarak sunulan ve rağbet gören eserler çalışmanın kapsamına alınmıştır. Bu çerçevede erken cumhuriyet döneminde çocuklar için hazırlanan ders kitapları (bilhassa kırat-okuma, yurttaşlık, tarih ve coğrafya ders kitapları), yayınevlerinin çocuk-

Edebiyatı - Kavram ve Mahiyet”, *Hece*, sayı 104-105, Ağustos-Eylül 2005, s. 7-17. Bu çalışmada yaş aralığını geniş tutan ikinci tür bakış açısı temel alınacaktır.

- 4 Ele alınan dönemde çocuk dergilerinin satış rakamlarını tam olarak belirlemek oldukça zordur. Psikolog Ziya Talat Çağıl'ın *Çocuklar ve Gençler Ne Okuyorlar?* (1938) adlı çalışması bize bu konuda ancak sınırlı bilgiler vermektedir. Çağıl'ın Ankara'da 8-18 yaşları arası öğrencilerle yaptığı anket çalışmasının neticesinde çocuk mecmualarının en çok rağbet edilen metinlerin başında olduğu görülmektedir. Bkz. Z. T. Çağıl, *Çocuklar ve Gençler Ne Okuyorlar?*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1938.
- 5 Eğitim psikolojisi üzerine yapılan çalışmalar, özellikle tarihi çocuk romanlarının ve hikâyelerinin çocuklar için ders kitaplarına oranla daha 'etkili bir anlatım' gücüne sahip olduğunu ortaya koymuştur. Çocukların eserlerdeki kahramanlar ile kendilerini özdeşleştirmesi ve gündelik yaşama dair ayrıntıları görmesi, bu çerçevede edebi eserlerin 'üstünlüğü' olarak görülebilir.

lar için çıkardığı “eğitici-öğretici” seriler ve kitap dizileri, çocuk edebiyatı içinde düşünülebilecek telif eserler ve çocuk dergilerinden (özellikle *Çocuk*, *Çocuk Duygusu*, *Çocuk Sesi*, *Cumhuriyet Çocuğu*, *Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi* gibi görece net sosyo-ekonomik ve politik mesajlar içerenler) birinci derecede yararlanılmıştır. Araştırmaya çocuklar için kaleme alınan edebi kaynakların dâhil edilmesinin, dönemin “ideal çocukluk” algılarının farklı yönleri ile ortaya konmasında ve bugüne dair izdüşümlerinin keşfinde yararlı olacağı fikri savunulacaktır. Zira *87 Oğuz*’dan *Bağrıyanık Ömer*’e dönemin bir dizi çocuk edebiyatı örneği, günümüzde halen dolaşımdadır ve zikredilenlerin bir kısmı Milli Eğitim Bakanlığınca özellikle tavsiye edilmektedir. Bunların dışında doğrudan çocuk bakımı ve pedagojisine dair kaleme alınmış incelemeler, makale ve kitaplar da çalışmanın kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir. Ebeveynler, öğretmenler ve çocuk eğitiminde rehberlik vazifesi gören diğer elemanlar için yazılan eserler (süreliler özelinde bilhassa *Terbiye*, *Okul ve Öğretmen*, *Yeni Kültür*), sosyo-politik bağlamı içerisinde ve “ideal çocukluk” algısı ile birlikte düşünerek tahlil edilmeye çalışılmıştır. Son olarak çalışmada kullanılan kaynaklara dair bir noktayı daha açıklığa kavuşturmak gerekir: Bu çalışmada ele alınan döneme ilişkin günlük ve otobiyografi gibi doğrudan öznel olan eserler, metodolojik kaygılar ile bilhassa birincil kaynaklara doğrudan dâhil edilmemiştir. Zira bahsi geçen eserler, kendi içinde kıymetli ve analize değer olmakla beraber hem yakın tarihli başka çalışmalarda kısmen incelenmiştir⁶ hem de çeşitlilik, belirsizlik, dağınıklık, sübjektiflik gibi belirgin özellikleri nedeni ile bence politik açıdan hegemon söylemi ve ona konan şerhleri tümüyle açığa çıkarma potansiyelinden görece uzaktır.

Bu çalışmada temel iddiam, Türkiye’de çocukların öznellik potansiyelinin keşfiyle onları politik projelerde nesneleştirme eğiliminin çakıştığı; bu çakışmayla paralel olarak çocukluğun politik inşasının “otorite”ye atfedilen “ontolojik üstünlük” ve doğallaştırılan didaktik üslup çerçevesinde biçimlendiğidir. Varoluşsal olarak tartışılmaz bir yere konan “otorite”, kendisine atfedilen “yanılmazlık vasfı” ile “mutlak iyi” ve “mutlak kötü” kategorileştirmesinin büyük ölçüde tek belirleyicisidir. Güç mesafesinin yüksek olduğu kolektivist kültürün hâkim kodlarına⁷ milliyetçiliğin eklenmesi ile birlikte

6 Bu çerçevede Bekir Onur’un çalışmalarını özellikle zikretmek gerekir. Onur, çok farklı hayat hikâyelerinden yola çıkarak Türkiye’de çocukluğun sosyo-kültürel tarihi üzerine bilgiler vermektedir. Örneğin bkz. B. Onur, *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi*, İmge, Ankara, 2005; B. Onur, *Çocuk, Tarih ve Toplum*, İmge, Ankara, 2007 ve B. Onur, *Türk Modernleşmesinde Çocuk*, İmge, Ankara, 2009.

7 Bu meseleyi G. Hofstede’in ele aldığı kavramsal çerçeve içinde düşündüğümü belirtmeliyim. Hofstede, güç mesafesinin fazla olduğu toplumlarda genellikle gücün sorgulanmadığını, güce rıza gös-

انجمنك قبول ابتدئىكى

حرف واملا اوزره

رسمائى ، يكي

تورججه آلفابه

resimli-yeni türkçe alfabe

يكي تورك حرفلارى

yeni türk harfleri

اسكى عرب يازىسنى برآز بيلنلره يكي تورك الفبا
واملاسنى ديل انجمنك تعيين ايتديكى اساسلره
تماميله موافق و غايت قولاي ، چاپوق اوله رق
اوكره تن رسملى اثر

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Cumhuriyetin İlk Yıllarında “Milli Pedagoji” ve
Cumhuriyet Çocuğunun Yetiştirilmesi

“MİLLİ PEDAGOJİ” VE ÇOCUK YETİŞTİRME

Pedagojyiyi kendi disiplininin sınırları ötesine çıkartarak millileştirmek, bir ulus-devlet alışkanlığıdır. Pedagoji, uluslaşma süreçlerinde çoğu zaman “evrensel bir eğitim teorisi” olma vasfını yitirmiş; birçok yerde milliyetçi ideolojilerin hizmetine girmiştir. Geç 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyılda bahsi geçen durumun çocukluk tasavvurları ve “pedagojik yaklaşımlar” üzerinde somut yansımaları görülür. Türkiye de “pedagojilerin millileşme serüveni”nden uzak kalmamıştır. Bu eksende II. Meşrutiyet yıllarında olduğu gibi cumhuriyet ideolojisinin kurumsallaşma döneminde de pedagoji popülerdir. Milliyetçi projelere uygun olarak, “Yüce Türk milletinin terbiyevi idealinin tespiti” ve çocuk yetiştirilmesinde “ilke edinilmesi gereken yöntemler” üzerine çok sayıda eser ve makale yayımlanmıştır. Bu eserlerde genellikle Ziya Gökalp’in fikri mirasının izleri görülür. Bilindiği üzere pozitivist sosyolojinin yöntemlerinden etkilenen Gökalp, terbiyenin gayesini “milli fertler” yetiştirmek olarak tanımlayan bir ekolün en önemli isimlerinden biridir ve çocuğa yaklaşımda tamamen “milli kültürü” esas almıştır. Ona göre “milli kültür”den nasip almadan şahsiyet kazanmak mümkün değildir. Gökalp’ten mühlhem, pedagoji üzerine yazan erken cumhuriyet dönemi yazarlarının birçoğunun metinlerinde açık ya da örtük şekilde hars - medeniyet ayrımının benimsendiğine tanık olunur. Bu durum aslında yeni rejimin Gökalpçi düşünce ile arasına iddia edilen mesafeyi koymadığını bir kez daha gösterir. Bu notu düştükten sonra artık dönemin pedagoji eserlerine dair daha ayrıntılı bilgi vermeye teşebbüs edilebilir.

Yeni rejimin çocuk terbiyesi ve psikolojisi metinlerinde “evrensel pedagoji” ile “milli pedagoji” ayrımının ve kavramsallaştırmasının açık ya da örtük olarak yapıldığı görülür. Arkasında durulan, hararetle savunulan tahmin edilebileceği gibi ikincisidir. Öyle ki; “ilmî pedagoji”nin “alelumum tesirler” ile biçimlendiği; asıl izlenmesi gereken yöntemin “vatanî, cumhurî ve harsî tesirler” ile süslenen “milli pedagoji” olduğu fikri sıklıkla dile getirilmiştir.¹ “Milli bünye”den doğmayan pedagojik sistemlerin tatbik edilmesini ekseriyetle “yararsız”, hatta kimi zaman “zararlı” gören eğitimciler² yeni rejimin, “milli pedagoji” oluşturacak dinamizme ve birikime sahip olduğuna inanmışlardır. Bu çerçevede “milli pedagoji”ye, disiplinin evrensel sınırları ötesinde politik anlam yüklenmiş ve pedagoji kitaplarının, “çocukların münhasıran kişisel hazzı için değil; Türk neslinin ve milletin istikbali adına tetkik etmenin lüzumu” üzerine yazıldığı ileri sürülmüştür. Hal böyle olunca, yeni bir “Türk nesli” yaratmanın, ancak “çocukların ruhlarına nüfuz edip; haleti ruhiyelerini anlamak ve ruhi ihtiyaçlarını müspet tarzda tatmin etmek” ile mümkün olabileceği iddiası³ etnisist varyantları ile birlikte popülerleşmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kaleme alınan çocuk terbiyesi ve pedagojisi konulu eserlerin büyük bir bölümü, yeni rejimin çocuk imgesi ve terbiyesi bağlamında, geçmişe kıyasla hangi “çağdaş temel ilkeleri” uygulamaya taşıdığını saymakla söze başlamıştır. Bu çerçevede, Osmanlı dönemi çocuk telâkisi –tıpkı diğer pek çok başlıkta olduğu gibi– kıyasıya eleştirilmiştir. Çocuğun, tüm medeniyetlerde uzun süre “minyatür yetişkin” olarak görüldüğü, dini öğreti ve kabullerin de bu durumu değiştirmedeği belirtilmiştir. Kabul etmek gerekir ki bu, bahsi geçen dönem için önemli bir tespittir. Osmanlı Devleti özelinde, Batı’ya yakın Tanzimatçıların Rousseau’nun “ihtilâlcî fikirleri”nden haberdar olmakla birlikte çocuğu, “çocuk” olarak değerlendiren ve anlamlandıran bakışına itibar etmedikleri ifade edilmiştir. Bu nedenle gündelik yaşamda çocuk, hem ailede hem de cemiyette terbiye uğruna dayak yemiş, hakarete maruz kalmıştır; bu noktanın yeni rejimin “eskisinden farkı”nı ve “nimetleri”ni göstermek amacıyla çocuk neşriyatında da çeşitli biçimlerde işlendiği not edilmelidir.⁴ II. Meşrutiyet döneminde, çocukluk dönemine özgü

1 Örneğin bkz. H. Zeynettin, *Millî Pedagoji ve Türk İçtimaiyatı*, Necmistikbal Matbaası, İstanbul, 1933, s. 4, 5. Ayrıca bkz. A. R. Sıtkı, *İnkılâp Psikolojisi*, Kader Basımevi, İstanbul, 1934.

2 Örneğin bkz. F. Uzun, *Mektepçiliğe Dair*, İstanbul, 1935, s. 9, 10.

3 H. Malik [Evrenol], *Yaratıcı Küçük İnsan ve Kabiliyeti*, Ankara, 1932, s. 6.

4 Çok sayıda örnek arasında özellikle bkz. S. Rıfat, “Mektebe Nasıl Başladım?”, *Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi*, sayı 28, Kânunusani 1929, s. 13, 14 ve “Mahalle Mektebinde Nasıl Okudum?”, *Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi*, sayı 29, Şubat 1929, s. 14, 15.

bazı “olumlu tezahürler”in varlığı teslim edilse de, terbiye konusunda “yetişkini esas alan” bir usulden bağımsız fikir üretilmediği bizzat konu üzerine çokça yazan, eğitimci ve siyasetçi Nafi Atuf [Kansu] tarafından ileri sürülmüştür.⁵ Ayrıca yine dönemin meseleyi işleyen metinlerine göre, imparatorluk döneminin “gayrı milli karakteri”, çocuk yetiştirilmesinde de kendini göstermiş ve çocuklar, “karma” bir terbiye usulüne muhatap edilmiştir⁶ (ki fark edileceği üzere terbiye usulünün “karma” olması, homojenlik arayışındaki seçkinler için başlı başına bir sorundur). Fakat yeni rejimin sözcülerinin dilinden cumhuriyet idaresi, “asırlardır hüsrana getiren, milli kültürü kötürüm eden yabancı, köhne anlayışı zihinlerden sökmüş”,⁷ “Türk karakteri” ile “pozitif bilimi” birleştirmiştir. Böylece çocuğun “kendi şahsiyetine malik” bir hüviyette değerlendirilebildiği ve çocukluğun kendine has bir dönem olarak kabul edilebildiği savunulmuştur.⁸ Cumhuriyet Türkiye’sinin “milli pedagojisi”, “milli kültür ve haysiyet” kavramlarını temel alarak; “ahlâken diğergâm, iktisaden faal istihsalci, hukuken demokrat, itikaden mütesamuh, siyaseten cumhuriyetçi, hayaten nikbin” çocuklar yetiştirmeyi hedeflemiştir.⁹ Bu hedefe uygun olarak, tüm maarif sistemi, “bilgi ve ahlâk seviyesi benzer” –homojen– ve “otorite” karşısında benzer itaat kavrayışı ve davranışları sergileyen yurttaşlar yaratma niyeti üzerine bina edilmek istenmiş; hatta Maarif Şûraları bahsi geçen gayeye uygun olarak düzenlenmiştir.¹⁰ Yalnız

Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Birliği’nin 21 Nisan 1951’de düzenlediği Ahlâk Terbiyesi Kongresi’nin kongre kitapçığı.

5 N. Atuf [Kansu], “Terbiye Anlayışında İlerleyiş”, *Ülkü*, cilt 1, sayı 2, Mart, 1933, s. 126.

6 H. Zeynettin, *a.g.e.*, s. 6.

7 H. Cemil [Çambel], *Yeni Rub*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1929, s. 90.

8 N. Atuf [Kansu], *a.g.m.*, s. 126. Benzer ifadeler için bkz. İ. Alaeddin [Gövsal], *Rubiyat ve Terbiye: Köy Muallim Mekteplerine Mahsus*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929, s. 12.

9 H. Zeynettin, *a.g.e.*, s. 6.

10 Örneğin Başvekil Şükrü Saraçoğlu, 1943 Maarif Şûrası açılış konuşmasında tam da bu noktaya değinerek Maarif Şûrasının hangi amaçlar ile oluşturulduğunu özetler: “Bir cemiyette fertlerin bilgi ve ahlâkları birbirine ne kadar yakın olursa, birbirine ne kadar çok benzerse, o cemiyetin o ka-

burada bir noktayı hatırlatmakta fayda var, her ne kadar cumhuriyet yazarları, Osmanlı son dönem pedagoji yönelimlerini eleştirse de kendileri de benzer bir bakış açısını az çok sürdürmüşlerdir. Hemen hemen hepsi çocuğu “müstakil bir varlık” olarak kabul ederken “çocukça halleri”, çocukluk tasavvurunun dışına çıkarma eğilimindedirler.

Çocuğun yeni rejim ile birlikte “mümtaz bir konum” elde ettiğine dair sıkça yinelenen yaklaşım, çocukluğun bir “kategori” olarak sahip olduğu çağrışımsal boyutu ile birlikte düşünülmelidir. Nafi Atuf [Kansu]’un cumhuriyetin çocuğa “müstakil bir değer” atfetmesi ile yeni rejim arasında kurduğu ilişkinin açığa çıkarılması da simgesel bir önem taşımaktadır. Nafi Atuf’a göre “yaşamaya ve gürbüzleşmesine engel olabilecek bütün bağlardan sıyrılan” ve “kendini bularak bünyesinin orijinallliğini göstermeye hazırlanan” Türkiye gibi Türk çocuğu da, “kendi tabiatında yaşayan bütün kudretleri kullanabilme hürriyetine malik olmuştur.¹¹ Türk çocuğunun gelişip güçlenmesi ve müstakilleşmesi ile cumhuriyetin rüştünü ispatlaması arasında imgesel düzlemde kurulan bağın, “çocuk terbiyesi” ile “ulus ve inkılâp terbiyesi” arasında tesis edilen kavramsal yakınlığa kapı açtığı ifade edilebilir.¹² Bu çerçevede okullar, “norm” ile ilişkinin otorite dolayımı ile kurulduğu modern mekânlar olarak, doğrudan “inkılâba muvafık yeni insanlar yetiştirmek” ile vazifelendirilmiştir.¹³ Genel bir değerlendirme ile çocuklara verilmesi öngörülen terbiye kurallarının dayandırıldığı esasların ve yoğunlaştığı başlıkların incelenmesi, yeni rejimin çocuk tahayyülü, çocukluğun temsilîyet biçimleri, “ideal yurttaş” inşası ve elbette iktidar ilişkileri ve siyasal kültür bağlamında önem arz etmektedir.

Cumhuriyet çocuğunun yetiştirilmesinde dikkate alınması ve üzerinde durulması gereken temel başlıklar, dönemin pedagoji kitaplarında ve türevle-

dar çok mesut ve o kadar çok kuvvetli olacağı öğrenildi ve hemen işe başlanarak memleketimizdeki bilgi ve ahlâk hareketlerini ayarlamak ve bu hareketlerin istikamet ve hedeflerini iyi tayin etmek ve bu alanlarda gerekli yüksek direktifleri vermek vazifeleriyle mükellef Maarif Şûrası adını taşıyan yüksek bir teşekkül vücut buldu.” (Vurgular bana ait) Bkz. Maarif Vekilliği, *1943 Maarif Şûrası Açılış Töreninde Sayın Başvekilimiz Şükrü Saraçoğlu ve Sayın Maarif Vekilimiz Hasan Âli Yücel’in Nutukları*, Maarif Matbaası, Ankara, 1943, s. 3.

11 N. Atuf [Kansu], *a.g.m.*, s. 127.

12 Örneğin A. Sıtkı, rejim ve “millî terbiye” bağlamında şunları söylemektedir: “Eski nesil eski rejim’e alışmış, kendisine ait enerjik çağı kaybetmiş olduğu için yeni rejim’e vaki uygunluğunda tam ve şamil manası ile taraftarlık aranamaz. Rejim’i kuruluşu anlarında koruyacak nesil, yeni nesildir. Yeni nesil hayatının enerjik çağlarında yeni rejim’e uyduğu için ona arzu ve kuvvetiyle taraftar olur. *Fakat gelecek nesil, tamamı ile rejim kanaati dâhilinde yetiştirileceği için istikbalî kurtaracak onlardır.*” (Vurgu bana ait) Bkz. A. R. Sıtkı, *a.g.e.*, s. 96.

13 İ. Hakkı [Baltacıoğlu], *Resim ve Terbiye*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1931, s. 119.

rinde az çok birbiri ile aynıdır. Örneğin dönemin tüm pedagoji ve çocuk terbiyesi eserlerinde, çocuğun dünyada artan mevkiinden dem vurulmuş, konjonktürün de etkisi ile çocuk yetiştirmede biyolojik mirasın/irsiyetin,¹⁴ ailenin ve muhitin¹⁵ etkisi vurgulanmıştır. Ulusu geniş bir “dil cemaati” olarak yeniden kuran okullar ise, bu çerçevede “asri yuvalar” olarak tanımlanmıştır. “Asri yuvaların kahraman figürleri” ise tahmin edilebileceği gibi öğretmenlerdir. Hane içi “kahramanlar” olan ebeveynlerle öğretmenlerin çocuğu biçimleme / koruma / kurtarma özelinde beraber çalışması idealize edilendir. Buradan hareketle zikredilen türdeki eserlerde, çocuğun eğitiminde anne-baba ile öğretmen –çocuğun hayatında cezalandırma erkine sahip temel “otorite” figürleri– arasında uyum olması gerektiği ifade edilmiş;¹⁶ hatta “yeni terbiye usulleri”ne dair öğretmenlerin ailelere aydınlatıcı nitelikte bilgiler vermesi –dikte etmesi– öğütlenmiştir.¹⁷ Böylece çocuk terbiyesi özelinde, otoritelerden “tek ses” çıkması arzulanmıştır. Aile ile okul arasındaki bağ da genellikle bahsi geçen “tek seslilik” hedefi üzerinden tanımlanmıştır.

Yine literatürde bu bağlamda çocuklara kazandırılması gerektiği düşünülen “erdemler” ve yerleştirilmesinin lüzumlu görüldüğü “alışkanlıklar” üzerine uzun yazılar yazılmıştır. Söz konusu erdem ve alışkanlıkların “ortasınıf” temel alınarak tanımlandığı tahmin edilebilir. Bu eserlerde öncelikle çocuğun “milli mevcudiyetin istikbali” için en “hayati unsur” olduğu ve iyi bir muhitte yetişmesinin, vatanın ve Türk ailesinin çıkarına hizmet edeceği iddiası yinelenmiştir. Ancak muhitten kastın yalnızca yakın çevre ya da okul ol-

14 Terbiye meselesinde irsiyetin önemini vurgulayan temel metinlerden biri için bkz. M. Şemsi [Kural], *Terbiyenin Biyolojik Temelleri*, Çankırı Matbaası, Ankara, 1934.

15 Örneğin Muallim Nâzım Yücelt, muhitin çocuk terbiyesindeki “tesirini” şu cümleler ile özetlemiştir: “Yüksek muhit, yüksek idrakler dolayısıyla yüksek itiyatlar ve mütekâmil bir zekâ; basit muhit ise basit idrakler ve kaba ihtiyatlar ve inkişâf edemeyen bir zekâ, fena muhit dahi menfi idrak ve itiyatlar ve menfi surette inkişâf eden bir zekâ temin eder.” Bkz. N. Yücelt, *Çocuğun Tablili ve Terbiyesi*, Ankara Kitapevi, Bursa, 1935, s. 35. Çocuğun ruhi gelişiminde muhitin rolünü vurgulayan diğer birkaç çalışma için bkz. İ. Hilmi [Alantar], “Sinirli Çocuklar”, *Yeni Türk Mecmuası*, sayı 19-20, Mart 1934; F. Dalsar, “Çocuk Hayatında Devlet Rejiminin Tesirleri”, *Uludağ Bursa Halkevi Dergisi*, sayı 16, Mayıs 1938, s. 39-42.

16 Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, okul ve aile arasında işbirliğinin sağlanmasına yönelik tavsiyeleri içeren çok sayıda eser yazılmıştır. Örneğin bkz. R. Nafiz, “Mektep ve Aile”, *Terbiye*, no. 16, Haziran 1929, s. 1-5. Aile-okul uyumu meselesi, edebi metinlerde de kendini göstermiştir. Öğretmen ile ailenin eğitim-öğretim meselesindeki içerik ve usul uyumsuzluğunun ve ebeveynlerin ilgisizliğinin çok ciddi sorunlara neden olabileceği dile getirilmiştir. Örneğin bkz. R. ve N. Çalpalı, *87 Oğuz*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2006, s. 63, 98-100.

17 Cumhuriyet mekteplerinde tatbik edilen yeni terbiye yöntemlerine karşı ebeveynlerin şüpheci yaklaşımlarının normal olduğunu savunan yazarlar, öğretmenlerin velilere yeni durumu ve getireceği faydaları izah etmelerinin mümkün olduğuna inanmışlardır. Örneğin bkz. A. R. Gençosmanoğlu, *Mekteplerimizde Terbiyevi Kurumlar*, T.C Adapazarı Muallimler Evi Konferansları, 1935, s. 5.

madığı; bizzat cemiyetin kendisinin muhit kavramı ile özdeşleştiği düşünülmüş;¹⁸ bu çerçevede, toplumun tümüne –muhayyel vasıfları ile birlikte– “terbiye edici” bir karakter atfedilmiştir. Böylece geleneksel rol dağılımının güncel nüfuzunun ötesinde sosyal denetimin boyutları, tüm insan ilişkilerini içerecek şekilde, kâğıt üzerinde de olsa genişletilmiştir.

Yukarıda değinildiği üzere “ulusal pedagoji” de tıpkı muhit gibi “itiatlar” meselesi de önemlidir. Öyle ki; pedagoji ve eğitim kitaplarında Batı literatürüne benzer olarak, terbiyenin en mühim amacının “iyi itiyatları” teşkil ve “fena itiyatları” izale etmek olduğu ifade edilmiştir.¹⁹ Bu noktada itiyatların çerçevesinin çizilmesi elzem hale gelir. Varsayılan çerçeve evrensel değil “milli”dir. Hal böyleyken milliyetçiliğin güçlü etkisi ile, çocuklara verilecek ilk itiyatların, “milli menfaat ve amaçlara” uygun olarak, hızsızlık, milli ahlak ve içtimaiyat esaslarından alınması gerektiği savunulmuştur. İrade sahibi insanlar yetiştirebilmek için çocuklara küçük yaştan itibaren “irade terbiyesi” verilmesi fikri öne çıkarılmıştır. Çok temelde “irade terbiyesi”nden kasıt, bireysel menfaatlerin ve yönelimlerin üzerinde, kolektivist kültürden güç alan bir “millileştirilmiş irade” fikrinin tesis edilmesidir. Zira “millileştirilmiş irade” ile donatılmış çocukların, ülkeyi ve milletini “ebediyen hür ve müstakil” kılacağı, hızla “muasır medeniyetler” seviyesine çıkaracağı ve “iç / dış düşmanlarından” koruyacağı düşünülmüştür. Çocuklarda irade kudretinin çoğaltılmasını ve iradenin “iyi” –ki karşılığı “milli”dir– istikametlere tevcih edilmesini savunan, İbrahim Alaeddin [Gövsal], dönemin birçok yazarı gibi, Türkiye ölçeğinde çocuk terbiyesinin birincil mesele haline getirilmesinin “lüzumunu” ve “aciliyetini”, zenofobik kaygılarla iç içe geçmiş bir şekilde şöyle anlatmıştır:

Bilhassa Türk çocukları ve Türk mektepleri için irade terbiyesi belki hiçbir millete kıyas edilemeyecek derecede ehemmiyeti haizdir. Büyük muharebelerden, büyük inkılaplarından sonra türlü müşküllere rağmen hür ve müstakil yaşamaya, asırlardan beri kendini geçen medeniyet ve terakki cihanına süratle yetişmeye azmetmiş bir milletin evladı her şeyden evvel iradeli olmaya muhtaçtır. *Dört tarafı siyasi ve iktisadi düşmanlarla mahsur olan kıymetli bir vatanın üstünde ancak kuvvetli şahsiyetler temel tutabilir.*²⁰

18 Örneğin bkz. S. E. Siyavuşgil, *Psikoloji ve Terbiye Bahisleri*, İstanbul, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1940, s. 107.

19 Örneğin bkz. İ. Alaeddin [Gövsal], *Rubiyat ve Terbiye...*, s. 112; N. Yücelt, “Ana, Baba ve Çocuk”, *Uludağ Bursa Halkevi Dergisi*, sayı 3, Temmuz 1935, s. 21, 22 ve F. R. Demir, “Okul ve Aile”, *Çocuğa Doğru*, Yeşilyurt Matbaası, Kırklareli, 1949, s. 7.

20 (Vurgular bana ait) Bkz. İ. Alaeddin [Gövsal], *a.g.e.*, s. 118.